

LIBRIS | We know books

Panait Istrati (pe numele adevărat, Gherasim Istrate; 1884, Brăila – 1935, București), scriitor român de limbă franceză și română. Spirit aventurier, în 1906 își începe peregrinările prin lume (Alexandria, Pireu, Napoli, Port Said, Damasc, Cairo), câștigându-și existența ca pictor de firme, zugrav, portar de noapte etc. În 1910 participă la Congresul de reconstituire a Partidului Social Democrat Român, iar în 1912 este ales secretar al Cercului de Editură Socialistă. În 1913 pleacă la Paris. Bolnav de tuberculoză, în 1916 ajunge la Leysin, în Elveția, unde se îngrijește de sănătate și, totodată, învață franceza cu ajutorul dicționarului. După o încercare ratată de sinucidere, în 1921, asupra lui se găsește o scrisoare către Romain Rolland, pe care ziarul *L'Humanité* i-o transmite scriitorului francez; acesta din urmă îl îndeamnă să-și scrie povestea vieții. Debutează în 1923, cu *Kyra Kyralina*, în revista *Europe*, cu o prefață de Romain Rolland, intitulată *Un Gorki balcanic*. Urmează, într-un ritm susținut, alte scrieri, mai întâi în franceză (*Oncle Anghel*, *Présentation des Haïdoucs*, *Nerrantsoula*, *Adolescence d'Adrien Zograffi*, *Le Pêcheur d'éponges*, *Pour avoir aimé la terre* ș.a.), apoi în română, în traducere proprie sau în versiunea altor traducători. În 1927-1929 întreprinde o lungă călătorie în URSS, ocazie cu care îl cunoaște pe Nikos Kazantzakis, de unde însă revine profund dezamăgit (*Spovedania unui învins*). Se stinge din viață pe 16 aprilie 1935, la București, și este înmormântat la Cimitirul Bellu.

Panait
ISTRATI

*Povestirile
lui Adrian Zografi*

Proză

POLISALM

LIBRIS | We know books
mai bine să mor, decât să văd cum un prieten abuzează de sentimentele mele!

Iată care este durerea mea! Pentru prieteni, sunt de cele mai multe ori o găscă bună de jumulit. Pentru cei de la cazarmă, o vacă de muls. Pentru mahala, „un albanez ticălos”! Pentru biata mea Zincuța, o „nație spurcată”.

Și eu aș vrea să fiu un frate pentru toată lumea, dar nimeni nu mă vrea. Nimeni nu vrea să ajute unui om, care s-a născut bun, să rămână bun și, cu atât mai puțin, nu-l ajută să devie, atunci când n-a avut norocul să se nască, bun.

Cuprins

POVESTIRILE LUI ADRIAN ZOGRAFI	5
CHIRA CHIRALINA	7
<i>Un Gorki balcanic</i> (Prefață de Romain Rolland)	7
I. Stavru	11
II. Chira Chiralina	46
III. Dragomir	83
MOȘ ANGHEL	143
Cititorilor mei din România	143
I. Moș Anghel	145
II. Moartea lui Moș Anghel	169
III. Cosma	202
COPILĂRIA LUI ADRIAN ZOGRAFI	279
CODIN	281
O noapte în bălți	281
Codin	291
Kir Nicola	348

Un Gorki balcanic

În primele zile ale lui ianuarie 1921, o scrisoare mi-a fost trimisă de la spitalul din Nisa. Fusese găsită la un disperat, care își tăiașe beregata. Era puțină nădejde să mai scape. Citii și mă simții pătruns de zbulciumul geniului. Era un pârjol cotropitor peste câmpuri. Era spovedania unui nou Gorki, din țările balcanice. Sinucigașul fu salvat. Voi să-l cunosc. O corespondență se începu între noi. Devenim prieteni.

El se numește Istrati. S-a născut la Brăila, în 1884, dintr-un tată contrabandist grec, pe care nu l-a cunoscut și dintr-o țărancă româncă, o femeie minunată, a cărei parte în viață fu munca nepregătită. Cu toată dragostea lui pentru ea, sau mai bine zis de trebuința lacomă de a cunoaște și de a iubi. Douăzeci de ani de viață rătăcitoare, de aventuri extraordinare, de munci istovitoare, de pribegie și de trudă, ars de soare, bătut de ploi, fără de adăpost și prigonit de paznicii de noapte, flămând, bolnav, stăpânit de patimi și crăpând de mizerie. El face toate meseriile: chelner, plăcintar, lăcătuș, căldărar, mecanic, zidar, lucrător de terasamente, hamal, servitor, purtător de reclame, zugrav de firme și de case, ziarist, fotograf. Se amestecă o vreme în mișcările revoluționare. Străbate Egiptul, Siria, Jaffa, Beirut, Damasc și Libanul, Orientul, Grecia, Italia, deseori fără un ban și ascunzându-se câteodată pe un vapor, unde e descoperit pe drum și de unde e aruncat jos la prima escală. E lipsit de toate, dar înmagazinează o lume de amintiri și deseori își minte foamea, citind cu lăcomie mai ales pe maestrul rus și pe scriitorii Occidentului.

LIBRIS

E un povestitor născut, un povestitor din Orient, care se încântă și se emoționează de propriile-i povestiri, și așa de mult se lasă robit de ele că, odată povestea începută, nimeni nu știe nici chiar el, dacă ea va ține o oră sau o mie și una de nopți. Dunărea și meleagurile ei... Acest geniu de povestitori e atât de irezistibil că, în scrisoarea scrisă în ajunul sinuciderii, el își întrerupe de două ori jelaniile deznădăjduite pentru a istorisi două întâmplări glumete din viața sa trecută.

L-am decis să-și noteze o parte din acele povestiri; și el s-a pus pe o muncă îndelungată, care a și dat până azi două volume. E o evocare a vieții sale; și opera ca și viața sa ar putea fi dedicată Prieteniei: căci aceasta e pasiunea lui sfântă. În tot lungul drumului său, el se oprește la amintirea chipurilor întâlnite; fiecare are enigma destinului său pe care el caută s-o pătrundă. Și fiecare capitol de roman constituie un fel de nuvelă. Trei sau patru din aceste nuvele, din volumele pe care le cunosc, sunt demne de maeștrii ruși. Ele se deosebesc prin temperament și lumină, prin decizia spiritului, prin acea veselie tragică, acea voieșie a povestitorului, care-și liberează sufletul muncit*.

Și va trebui să ne amintim că omul care a scris aceste pagini așa de vii, a învățat singur franțuzește, acum șapte ani, citind pe clasicii noștri.

Romain ROLLAND

* La publicarea în volum a prefeței lui Romain Rolland nemaifiind vorba de „nuvelă”, s-a suprimat aici textul următor, pe care-l restabilim așa cum se poate vedea în revista „Europe”, din 15 august 1923: „Nuvela pe care o publicăm aci nu exprimă decât o latură a multiplei lui naturi. Altele sunt mai profunde, pe care nădăjduim să le facem cunoscute în curând. În cea de față se reflectează o amoralitate zglobie, care e o morală liberă, o dorință sănătoasă de a trăi viața în toate bucuriile și necazurile ei”.

Sunteți de părere – ca și prietenul nostru Romain Rolland – că ar trebui, în câteva rânduri, să deslușesc tema generală care se va întâlni în toate cărțile mele.

Nu m-am gândit niciodată că va trebui să explic, eu însumi, ceva în privința asta. Nu sunt un scriitor de meserie și nu cred că voi fi vreodată. Întâmplarea a vrut să fiu pescuit în apele profunde ale oceanului social, de pescuitorul de oameni din Villeneuve*. Sunt opera lui. Pentru a trăi a doua mea viață, aveam nevoie de stima lui și pentru a putea obține această stimă caldă, amicală, el îmi cerea să scriu. „N-aștept de la d-ta scrisori exaltate, îmi scria el, aștept de la d-ta opera. Realizează opera. Ea e mai esențială ca d-ta, mai durabilă ca d-ta, care ești pojghița ei.”

Cu acest bici pe spinare – și grație ovăzului ce-mi oferi în chip generos prietenul Gheorghe Ionescu– începui să alerg cu avânt. Povestirile lui Adrian Zografi sunt datorite nouă, câteșitrei. Lăsat în seama mea, eu nu sunt în stare să fac altceva decât să zugrăvesc case, să fac fotografii în plin aer și alte treburi comune, la îndemâna tuturor. Adrian Zografi nu e, deocamdată, decât un tânăr căruia îi place Orientul. E un autodidact care-și găsește Sorbona unde poate. Trăiește, visează, dorește multe lucruri. Mai târziu, el va cuteza să spună că multe lucruri sunt rău făcute de oameni și de Dumnezeu. Știu că e foarte peri-

* Romain Rolland.

LIBRIS | We know books

culos să contrazici pe Dumnezeu și pe oamenii care nu se ocupă cu zugrăvitul caselor sau cu facerea de fotografii ieftine pe „Promenade des Anglais”; dar dumneavoastră, francezii, aveți dreptate când spuneți că în viață „nu poți mulțumi pe toată lumea și pe tată-tău”. Nădăjduiesc totuși că-i va fi iertată îndrăzneala aceasta lui Adrian. Căci, păstrându-și întreaga libertate, el își va îngădui o altă îndrăzneală: aceea de a iubi și de a fi mereu, în toate țările, prietenul tuturor oamenilor de inimă. Sunt puțini, dar Adrian crede că umanitate nu e așa de vastă cum se presupune.

Așteptând să ajungă la propria lui poveste, el nu face acum decât să asculte poveștile altora. Să ascultăm cu el, dacă vreți.

Panaît ISTRATI

I Stavru

Adrian străbătu, buimac, scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina Publică. Ajuns la intrarea grădinii, se opri, încurcat și necăjit.

— Ce dracu! exclamă el cu voce tare, nu mai sunt copil! Și cred că am tot dreptul să înțeleg viața cum o simt.

Erau orele șase seara. Zi de lucru. Aleile grădinii erau aproape pustii către cele două porți principale; soarele crepuscular aurea nisipul, în vreme ce boschetele de liliac se scufundau în umbra serii. Liliicii zburau de colo-colo, zăpăciți. Bâncile pe alee erau aproape toate libere, afară de cele din colțurile ascunse ale grădinii, unde perechi tinere se îmbrățișau amoros și deveneau serioase la trecerea inoportunilor. Adrian nu dădu atenție niciunui din oamenii ce întâlnește în drum. El sorbea lacom aerul curat, care se ridica din nisipul de curând udat – amestec îmbălsămat de miros de flori – și se gândea la ceea ce nu putea înțelege.

El nu înțelegea mai ales împotrivirea mame-si la legăturile lui de prietenie, împotrivire care dăduse naștere la o ceartă violentă între mamă și fiul ei unic. Adrian își zicea:

„Pentru ea, Mihail e un străin, o haimana suspectă, servitorul plăcintarului kir Nicola. Dar, ce? Eu ce sunt? Un zugrav de case și, pe deasupra, o fostă slugă a aceluiași plăcintar! Și dacă mâine am să mă duc în altă țară, numai pentru atâta trebuie să fiu socotit ca o haimana?”

„Ațâțat, el lovi din picior:

„Ei, drăcia dracului!... E o nedreptate revoltătoare pentru bietul Mihail! Eu îl iubesc pe omul ăsta, fiindcă e mai deștept ca mine, mai învățat, și fiindcă rabdă mizeria fără să se plângă. Cum? Pentru că nu vrea să-și strige pe coperișuri numele, țara și numărul dinților care îi lipsesc, nu e decât o *haimana*?... Ei bine, eu vreau să fiu prietenul acestei *haimanale*! Și sunt foarte fericit de asta”.

Adrian își continuă mașinal plimbarea, odată cu critica mintală a celor ce-i spusese mamă-sa; și totul îi păru absurd:

„Și povestea asta cu însurătoarea? N-am decât optsprezece ani și ea se și gândește să-mi arunce o neroadă în spinare, o neroadă sau poate o fătăcioasă, care să mă copleșească cu dragostea ei și să facă din odaia mea o hazna! Ei, drace! S-ar zice că nu e nimic mai inteligent pe lume decât să feți la proști, să umpli lumea de sclavi și să devii însuși primul sclav al acestei puițe! Nu, nu!... Mai bine un prieten ca Mihail, fie el și de zece ori mai suspect! Cât despre învinuirea că «trag oamenii de limbă pentru a-i face să vorbească» – pe legea mea, nici eu nu știu prea bine de ce-mi place «să trag oamenii de limbă!». Asta-i, poate, pentru că lumina vine din vorba celor tari, probă Dumnezeu care a trebuit să vorbească pentru ca Lumina să se fac”.

În liniștea acelei seri primăvăratice, sirena unui vapor săgeta aerul cu fluieratul ei strident. Tânărul se trezi, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri și garoafe îl întâmpină.

Adrian se îndreptă spre marea alee care se întinde de-a lungul malului înalt ce domină portul și Dunărea. El se opri un minut pentru a privi miile de lămpi electrice care scânteiau pe vapoarele ancorate în port și pieptul i se umflă într-un nestăpânit dor de ducă.

„Doamne! Ce bine trebuie să fie să te găsești pe unul din aceste pachetoturi, care alunecă pe mări și descoperă alte țarmuri, alte lumi!...”

Necăjit de a nu-și putea împlini dorul, el porni din nou cu capul în jos; dar se auzi deodată chemat din urmă:

— Adrian!

Se întoarse. Pe o bancă, prin apropierea căreia trecuse, sta un om, cu picioarele încrucișate, și fuma. Mioopia și întunericul împiedicară pe Adrian să-l recunoască. Omul se ridică, și Adrian se apropie de el oarecum contrariat, când o exclamație de bucurie îi scăpă:

— Stavru!

Își strânseseră mâinile și Adrian se așeză alături.

Stavru, negustor ambulant – numit „limonagiu” din cauza mărfii ce vindea prin bâlciuri –, era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, și o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților de viață din mahala. El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuisese cu treizeci de ani în urmă.

De talie deasupra mijlociei, blond spălăcit, foarte slab și foarte zbârcit; ochii săi albaștri și mari, când deschiși și sinceri, când ascunși și vicleni, după împrejurări, înfățișau toată viața lui Stavru. Existența de burlac hoinar, zvârlit de ici-colo de natura lui nomadă și ciudată; viață prinsă la vârsta de douăzeci și cinci de ani în tristul angrenaj al societății (căsătorie cu o fată bogată, frumoasă și sentimentală), din care ieși după un an acoperit de rușine, cu inima sfâșiată, cu caracterul falsificat.

Adrian cunoștea vag povestea. Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o da exemplu de ticăloșie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse; și nu o dată, cu instinctul care era la baza sufletului său, el se plecaseră asupra lui Stavru așa cum te pleci asupra unui instrument de muzică pe care vrei să-l auzi sunând; instrumentul se împotrivi.

De altminteri, ei nu se văzuseră decât de vreo trei sau patru ori, totdeauna pe stradă. Casa mamei sale era închisă pentru Stavru,

ca toate casele cinstite. Și apoi, ce ar fi putut el să spună, derbedeul tuturor iarmaroacelor, băietandruțu răsfațat și ținut de scurt?

Stavru trecea drept un flecar pentru toată lumea – și era în adevăr, voia să fie. În costumul său prăpădit și boțit chiar când era nou; cu înfățișarea sa de țăran orășenit, cu cămașa necălcată, fără guler; cu aerul său de geambaș hoțoman, el se deda la o paradă de vorbe și de gesturi care amuzau pe oameni, dar care lui nu-i aduceau decât umilire, dispreț.

El își striga cunoștii în plină uliță cu porecle potrivite și comice, niciodată supărătoare. Multe dintre ele prinseseră. Dacă cineva îi plăcea, îl lua cu el la cârciumă, comanda o jumătate de kilogram de vin, dar după ce ciocnea un pahar, ieșea în curte pentru „o mică trebuință” și nu se mai întorcea, lăsând pe invitat să plătească! Iar dacă întâlnea vreun plicticos, el îi zicea iute: „Cutare prieten te așteaptă în cutare cafenea; aleargă repede!”

Dar ceea ce entuziasma pe Adrian erau glumele lui Stavru, cu capetele de țări și cu tabachera. În cursul unei conversații, limonagiul scotea din buzunar un cap de țâr și-l atârna de poala hainei altui flecar ca el. Bietul om pleca și se plimba pe stradă cu capul de țâr atârnat de haină, spre cea mai mare desfătare a trecătorilor.

Gluma cu tutunul era și mai bună. Stavru nu lipsea să acosteze pe orice cunoștință îi ieșea în cale și să-i ceară să „răsucească” și el o țigară, dar de îndată ce era servit, în loc de a înapoia tabachera cu o mulțumire, el o băga în propriu-i buzunar, care era spart, de unde ea îndată cădea, rostogolindu-se pe pământ. Atunci se repezea, o ridica, o ștergea, se scuza, și, voind s-o bage în buzunarul proprietarului, el o scăpa pe de lături. Biata cutie, care era din metal nichelat ori din carton presat, cădea din nou pe pava!

— Ah, cât sunt de stângaci!

— Nu e nimic, răspundea de obicei păcălitul, examinându-și scula turtită, în vreme ce privitorii se prăpădeau de râs.

Dar Stavru nu se mai întâlnea după aceea cu tabacherele pe care le batjocorise odată.

Astfel Adrian începuse să iubească pe acest om pentru farsele sale. Cu toate astea, lucruri ciudate se întâmplaseră, care-l tulburau și-l încurcau: câteodată în plină glumă și năzdrăvănie, Stavru, serios, se întorcea către Adrian pironindu-l în ochi cu o privire limpede, liniștită și stăpânitoare, cum facem când ne uităm în bunii și naivii ochi ai unui vițel. Atunci el se simțea micșorat de acest limonagiu de bâlci, de acest analfabet. I se părea staniu și se puse să-l observe. Dar prilejurile erau rare. Privirea misterioasă și tulburătoare pe care Adrian o numea în taină „celălalt Stavru” se arăta rar și numai pentru el.

Totuși, într-o zi – era cu câteva luni înainte de întâlnirea din grădină –, întovărășind pe limonagiu la băcanul său – un grec bătrân și tăcut care-i furniza zahărul și lămâile –, el văzu deodată apărându-i „celălalt Stavru”. Adrian se înfipse în ochii lui.

Într-un colț al magazinului puțin luminat, Stavru, cu zbârciturile feței suprimate, cu trăsăturile îndulcite, cu ochii mari deschiși, ficși și luminoși, privea pe băcanul cu chip umflat și posac și zicea, sfios, dar hotărât, în vreme ce celălalt îl aproba cu capul:

— Kir Margulis... Merge prost... Nu e cald și limonada nu se vinde. Îmi mănânc economiile mele și zahărul d-tale... Prin urmare, ai înțeles? Nici de data asta nu plătesc. Ce zici? O să fie ca și celelalte dați: dacă mor o să pierzi zece lei.

Și negustorul zgârcit, dar cunoscător la oameni, acorda creditul cu o strângere de mână seacă, cum îi era și viața.

Afară, cu marfa sub braț, Stavru se grăbea să facă o glumă, să arunce o salutare vreunei vagi cunoștințe și să sară într-un picior:

— L-am păcălit, Adrian, l-am tras pe sfoară! șoptea el la urechea tânărului.

— Ba nu, Stavrule! protestă Adrian; nu l-ai păcălit deloc, o să plătești!

— Da, Adrian, o să-i plătesc de n-oi muri... Și dacă o să mor, o să-i plătească dracu!

— Dacă mori!... Asta e altceva. Dar tu zici că l-ai păcălit: asta ar însemna că ești necinstit!...

— Poate că sunt...

— Nu, Stavrule, vrei să mă înșeli; tu nu ești un om necinstit!

Stavru se opri brusc, își trase tovarășul lângă un gard și, luându-și pentru moment înfățișarea-i rară, de sfială și subjugare în același timp, zvrâli în nasul lui Adrian:

— Da, sunt necinstit! Din nenorocire, Adrian, sunt necinstit!

Și zicând acestea, el voi să-și reia drumul, dar Adrian, cuprins de un fel de frică, îl apucă de reverul hainei, îl reținu și-i strigă cu voce înăbușită:

— Stavrule, stai! Ai să-mi spui adevărul! Eu văd în tine doi oameni: care e cel adevărat? Cel bun sau cel rău?

Stavru se împotriva:

— Nu știi!

Și smulgându-se brutal din mâinile lui Adrian:

— Lasă-mă-n pace! strigă el supărat.

Apoi, nițel mai departe, socotind că a jignit pe tânăr, adăugă:

— Îți voi spune când o să-ți crească tuleiele mai mari!

De atunci ei nu se mai văzură, Stavru bătând bâlciurile între martie și octombrie, iarna vânzând castane coapte, Dumnezeu știe pe unde. Pe la Brăila nu venea decât să se aprovizioneze.

* * *

Adrian fu tot atât de mulțumit să-l întâlnească acum pe bancă în grădină, cum trebuie să fie mulțumite râurile când se unesc cu fluviile și fluviile când se pierd în sânul mărilor.

Stavru, contrar obiceiului său, fu mai puțin vorbăreț, și asta făcu și mai multă plăcere lui Adrian. Îi examină figura în lumina palidă a serii și o găsi aceeași. Nimeni n-ar fi putut să-i ghicească etatea. Totuși, Adrian băgă de seamă că, pe la tâmpole, blondul palid al părului se făcuse alb-fumuriu.

— Ce ai de te uiți așa la mine? întrebă Stavru, plictisit; nu sunt de vânzare.

— Știu, dar aș vrea să-mi dau seama dacă ești tânăr sau ai început să îmbătrânești.

— Sunt tânăr și bătrân: ca vrăbiile.

— Adevărat: ce mai vrăbioi îmi ești, Stavrule!

Și după o mică pauză:

— Nu cumva vrei tabachera mea, ca să mi-o trănțești nițel pe jos? Asta ți-ar aminti poate că sunt mereu curios să știu de unde vii, unde te duci și cum îți merg afacerile?

— De unde viu și unde mă duc n-are nicio importanță; pot să-ți spun însă că afacerile nu-mi merg prea rău. Cu toate acestea, mănzule, astăzi sunt foarte plictisit!

Și el lovi cu palma peste genunchiul lui Adrian.

— Asta ți se întâmplă cam rar, îi replică tânărul; și pentru ce ești nemulțumit, Stavrule? S-au rărit lămâile?

— Nu, nu lămâile, ci haimanalele de treabă, de odinioară, s-au rărit.

— Haimanale *de treabă*? exclamă Adrian, asta nu se poate, haimanalele nu pot să fie de treabă!

— Așa crezi tu? Eu cunosc totuși câteva...

Stavru se îndoi de mijloc și rămase așa, cu ochii la pământ. Adrian îl simți că vorbea serios și voi să afle mai mult, dar el procedă cu băgare de seamă:

— Mi-ai putea spune pentru ce anume ți-ar trebui o asemenea haimana?

— Pentru a mă însoți la bâlciul din Slobozia, joia viitoare. La drept vorbind, nu e pentru mine, dar e ca și cum ar fi... Știi că am obiceiul, în bâlciuri, să mă așez lângă câte un plăcintar care face gogoși. Țăranii mănâncă și li se face sete, atunci eu sunt gata cu limonada. La nevoie, un pumn de sare în aluatul gogoșilor... (Vezi că nu sunt cinstit.) Ei bine, am pe plăcintar, e kir Nicola...

— Kir Nicola! tresări Adrian.

— Vecinul nostru, fostul tău stăpân. Dar iată nenorocirea: el nu-și poate părăsi cuptorul că să meargă la bălci. Îi trebuie deci o „haimana de treabă” care să însoțească pe servitorul său Mihail și să adune gologanii, pe când celălalt se va ocupa cu prăjitul gogoșilor. Sunt două zile de când caut o asemenea haimana.

Și Stavru încheie grav, cu tristețe:

— Din zi în zi, Brăila devine tot mai săracă în *oameni!*

Adrian se simți străpuns de un fior. Se ridică în picioare în fața limonagiului și zise:

— Stavrule! Sunt eu demn să fiu haimanaua de treabă pe care-o cauți?

Negustorul ridică ochii:

— Zău, nu glumești?

— Pe cuvântul meu de haimana, așa cum o înțelegi tu! Merg cu voi!

Stavru sări ca un cimpanzeu și strigă:

— Dă-mi laba, pui de vântură-lume. Ești demn urmaș al strămoșilor tăi chefaloniți!

— O, desigur, trebuie să fi fost mari haimanale!

Zicând acestea, limonagiul sărută pe zugrav; pe urmă, luându-l de braț, plecară în goană:

— Iute la Nicola, să-i dăm vestea bună! Plecăm cel mai târziu mâine, duminică, spre seară, pentru a ne găsi la Slobozia marți dimineață și să apucăm locuri bune. O zi și două nopți cu căruța. Calul o să meargă la trap și la pas, după puterile lui și după tăria vinurilor ce-om găsi pe la hanuri.

* * *

Apariția colindătorului de bălciuri și a „mânzului” său prilejui o violentă discuție în plăcintărie. Kir Nicola înțelese după urletele lui Stavru că dăduse norocul peste el. Acesta îi debită

în turcește o tiradă pe nerăsuflăte. Mihail, care era la curent cu afacerea, se amestecă în discuție, spre marea uimire a lui Adrian, care nu pricepea o vorbă. La o replică serioasă a lui Mihail, el văzu pe Kir Nicola ridicând din umeri și pe Stavru potolindu-se, dar strigând îndată într-o grecească perfectă:

— Nu vă fie teamă de ce-o să zică mamă-sa, o, „pedia mu!” (copiii mei!). Dacă ar fi fost să mă iau după viața mamei mele — acum cincizeci de ani n-aș fi știut niciodată cum răsare și apune soarele dincolo de șanțul care înconjură atunci frumoasa noastră cetate Brăila! Vedeți voi, dragii mei, mamele sunt toate la fel, ele vor să retrăiască în copiii lor atât sărmanele lor plăceri, cât și plictiselile lor fără farmec. Și apoi, ia spuneți-mi, cu ce-am greșit dacă suntem așa cum ne-a lăsat Dumnezeu? Nu-i așa, Adrian?

Mihail interveni din nou, tot în grecește:

— În asta ai dreptate, prietene, dar noi nu cunoaștem pe mama lui Adrian; putem avea a face cu o dureroasă excepție. În ce mă privește, vă propunem să trimitem pe Adrian să-i ceară învoirea; dacă o obține voi fi primul să mă bucur. Dar fără știrea mamei lui ori împotriva voinței sale, ei bine, nu voi merge la bălci.

Vorbele astea făcură pe Adrian să plece ca vântul.

Mamă-sa tocmai pregătea cina. El se opri în mijlocul odăii, cu ochii umezi, cu obraji roșii, cu părul zbârlit. Neavând pregătit ceea ce trebuia să-i spună, își simți vocea strangulată. Dar ea îl ghici și-i luă înainte:

— Iar ești cu capul în nori!

— Da, mamă...

— Ei bine, dacă e vorba să reîncepi muzica de adineauri, te rog! Fă ce crezi că poți face, fără a-mi sfâșia prea mult inima și nu te îngriji de mine. E mai bine așa.

— Nu e vorba de nimic sfâșietor, mamă, răspunse Adrian. Sunt fără lucru timp de opt zile, poate mai demult, și aș vrea să însoțesc pe Mihail la bălciul din Slobozia. Ar fi un bun prilej

pentru mine să văd locurile acelea frumoase și să și câștig în vremea asta ceea ce pierd dincoace.

— O să fiți numai voi doi?

— Da... nu... o să fie și Stavru...

— Foarte frumos! Merge din ce în ce mai bine... Și acela trebuie să fie în ochii tăi tot un „filosof”, nu-i așa?

Și cum băiatul tăcea, ea adăugă:

— În sfârșit, poți să te duci!

— Fără să te superi, mamă?

— Fără să mă supăr, dragul meu.

* * *

Plecarea avu loc în duminica aceea, sub ochii și glumele țâțelor din strada Griviței, vecinele plăcintarului. Stavru sosi la ceasurile patru după-amiază cu căruța în care se aflau toate marafeturile lui: butoiul cu apă, iar în el, coafele, zahărul, lămăile, paharele etc. Înaintea plăcintăriei, el încărcă cu ajutorul lui kir Nicola și al lui Mihail materialul necesar pentru fabricarea gogoșilor: o masă, un mangal, o tigaie mare, doi saci cu făină, mai multe bidoane cu untdelemn și uneltele. Se făcu apoi și un leagăn pentru trei inși.

Pentru a scuti pe Adrian de batjocurile mahalagiilor, mamă-sa ieși cu el, o jumătate de oră mai înainte de sosirea lui Stavru. În strada Galați se despărțiră, ea urmând să se ducă la o prietenă, iar el luând-o spre șoseaua pe unde avea să apară căruța. Și, îmbrățișându-și copilul, îi zise:

— Vezi tu, Adrian, mă supun voințelor tale, dar, într-o zi, te vei căi de ce faci azi; călătoria pe care o întreprinzi acum îți va da gustul să faci mâine altele mai lungi; și dacă tu nu poți să-mi spui ce fericire îți pregătește acest viitor, eu pot să te asigur de pe acum că vom avea să plângem amândoi într-o zi – să-mi fie vorba într-o doară!

El voi să răspundă, dar ea îl părăsi. Țintuit locului, Adrian urmărea cu privirea: mergea drept, drept înainte, așa cum îi fusese și viața, dreaptă, simplă, dureroasă. Singura abatere de care se făcuse vinovată n-o regreta, cu toate că o costase așa de scump: era greșeala de a fi făcut un copil „din flori”. Cu tulpan și cu bluză de pânză ieftină, cu batista în mâna dreaptă, ea ridica ușor cu mâna stângă rochia prea lungă ce se târa în praf, și ținea ochii țintiți în pământ, ca și cum ar fi căutat ceva – ceva ce nu pierduse încă, ceva ce era pe cale să piardă.

Sărmanul meu frate Adrian! Tremuri... În căruța asta care se infundă pe șoseaua națională, înghemuit pe pernă lângă Stavru, care mână calul la trap și cântă armeneste la dreapta ta, și reze-mat de umărul lui Mihail, care fumează și tace, la stânga ta, – tu tremuri, bunul meu prieten! Dar nu de frig! Să tremuri tu oare de frică? Sau – strâns între acești doi demoni ai vieții tale – te înfiori poate sub răsufierea destinului tău, care te împinge nu numai către bălciul din Slobozia, ci încă spre marele bălci al existenței tale, care de-abia începe?...

Multă, multă vreme – sub răsfrângerile unui apus încărcat de furtună, călătorind pe șoseaua dreaptă ca o funie întinsă, între rândurile de arbori și lanurile de grâu, Stavru cântă și se jelu în armeneste. Multă vreme, Mihail și Adrian ascultară fără a înțelege nimic, dar simțind totul. Pe urmă noaptea îi învălui, pe ei și gândurile lor.

Sate și cătune urmară altor sate și cătune, cuiburi sărăcăcioase de tristețe și de mulțumire, înghițite de întuneric și neștiute de lume. Lumina tremurătoare ce se bălăbănea spânzurată la chilna căruței descoperea priveliști nocturne, rustice și jalnice, pe care le lumina o clipă și care dispăreau pentru totdeauna: un câine care lătra furios; un colț de perdea care se da la o parte, pentru a lăsa să se vadă o figură omenească ce încerca să privească afară;

vechi maghernițe cu acoperișuri strivite și înnegrite de vreme, curți cu gardurile rupte.

Cum intra într-un sat, Stavru oprea înaintea unui han, freca ochii calului, îl trăgea de urechi, îi da traista cu ovăz, îi punea pătura și năvălea cu zgomot în crâșmă, urmat de cei doi tovarăși de drum. Aci el redevenea palavragiu, ușuratic, glumeț, arunca porecle caraghioase și, uneori, își îngăduia să dea și câte o „papalie” amicală în căciula vreunui țaran. Apoi, comandând un kil și un pahar pentru jupân, el cerea politicos acestuia să-i dea tabachera, răsuca o țigară și, serios ca un papă, începea drept mulțumire să trântescă de pământ biata sculă a negustorului.

Adrian își dădu seama că Mihail, care nu cunoștea pe Stavru decât de două zile, îl supunea la o tainică, dar continuă observație. Folosindu-se de o scurtă lipsă a limonagiului, el zise prietenului său pe grecește:

— Ce uruitoare!... Cât zgomot pentru a nu spune nimic!

Mihail îi șopti:

— E un *zgomot* care vrea să înăbușe ceva, undeva, nu știi unde... în orice caz, omul ăsta ascunde ceva.

* * *

După șapte ore de drum, aproape mereu la trap, către miezul nopții, căruța – grea de oboeală și sub începutul unei ploii mărunte – pătrunse într-un sat mare în care nu se putea distinge nimic în afară de zarva câinilor, epileptici ce se repezeau furioși la cal. Stavru îi lovi nemilos cu biciul și se îndreptă sigur către o curte în a cărei poartă, din cauza beznei, calul se lovi cu capul și fu cât pe-acți s-o doboare. De la locul lui, Stavru strigă la hangiu:

— Grigore! Ei, Grigore!

Și când, după o lungă așteptare, o umbră neagră veni să deschidă, el adăogă înjurând furios:

— Paștele, Evanghelia și toți sfinții! N-ai vrea doar să fac gogoși și limonadă cu apă de ploaie! Deschide iute, încornoratule!

Cel apostrofat astfel bombăni ceva și luă calul de căpăstru. Stavru deshămă și împinse căruța sub șopron. Apoi, cei trei călători și hangiu se găsiră într-una din acele cârciumi românești, asemănătoare cu cea a lui moș Anghel, unde se mănâncă, se fumează, se spun lucruri bune și rele, după oameni, după vârstă și după calitatea vinului. De astă dată, Stavru fu scurt:

— Să mâncăm bine, dar să nu întârziem la palavre. Ne oprim până mâine în zori și plecăm. Ce-a fost mai greu, am trecut. Mâine dimineață, odihniți la minte și la trup, o să ne spunem povești, ținându-ne mereu de malul apei și privind la soare, care va răsări drept în ochii calului. Mâine o s-avem vreme bună.

Li se aduse o duzină de ouă, jumări, slănină, brânză și un vin „să dai căciula în câini”.

Ciocnind cu Stavru, hangiu zise:

— Te duci la bălciul din Slobozia?

Celălalt răspunse cu capul. Crășmarul îl luă peste picior:

— Tot cu zaharină în loc de zahăr și cu sare de lămâie în loc de lămâie faci limonada?

Stavru îl privi în ochi și continuă să mestece, pe urmă răspunse:

— Și tu, porcule, tot cu spirt denaturat și cu apă de la puț îți faci țuica cu care otrăvești pe țaran și-ți umfli chimirul!

Adrian, mirat, interveni:

— Dar, Stavrule, te-am văzut cumpărând zahăr și lămâi, nu erau pentru a face limonadă?

— Nu, dragul meu, asta e praf în ochii inșetaților! răspunse Stavru.

Și el adăugă în grecește:

— Vezi iară că sunt necinstit! Și asta nu-i nimic: pot să fiu și mai mult!